

Praca socjalna w perspektywie polityki społecznej, red. J. Mazur OSPPE, K. Wojtanowicz, B. Sordyl-Lipnicka, Kraków 2023, s. 65–80 (Praca Socjalna w Teorii i Działaniu, 6).

 <https://doi.org/10.15633/9788363241612.04>

Anna Monika Kruk

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

 <https://orcid.org/0000-0003-3165-1319>

Problematyka pracy socjalnej w kontekście źródeł i przedmiotu jej naukowości w Polsce

Abstract

The article contains context of social work field as an interdisciplinary science. The social work field is not a formal discipline of science in Poland, but practical and theoretical area of knowledge. The paper consists of two mainly parts. In the first and second part of this article the author presents historical and contemporary towards of the social work in the cross-disciplinary context. The beginning and origin of social work interdisciplinary come from the interwar period, from educational and sociological ideas, but first of all, in an improvement processing of a social human resources for protective professions.

Keywords: the social work theory, cross-disciplinary of social work

Celem artykułu jest analiza pracy socjalnej w ramach jej naukowości w obszarach zróżnicowanych dyscyplin naukowych, odmiennych od siebie pod względem merytorycznym i metodologicznym, oraz źródeł naukowości, ukształtowanych w działalności edukacyjnej w przeszłości. W Polsce praca socjalna nie stanowi odrębnej dyscypliny naukowej, nie jest nawet subdyscypliną w pełni zaliczoną do jednej dyscypliny w obrębie nauki. Takie formalne przyporządkowanie pracy socjalnej nie jest możliwe z uwagi na cechę interdyscyplinarności tego obszaru wiedzy. Uczonym bez ściślej przynależności do określonej dyscypliny naukowej stwarza to czasem problemy w uzyskiwaniu dostępu do stopni naukowych oraz przyporządkowaniu dorobku naukowego zgodnie z zasadami parametryzacji jednostek naukowych. Problemy z przeszłości nie zostały współcześnie rozwiązane, nawet pomimo długiego okresu kształtowania się pracy socjalnej w Polsce i istnienia takiego kierunku studiów, choć w zasadzie można już nawet w tym przypadku mówić o dyscyplinie akademickiej.

Tekst z uwagi na ograniczoną liczbę stron uwzględnia odniesienie do wybranych publikacji prezentujących pracę socjalną w kontekstach różnych dyscyplin naukowych, stanowiąc próbę odwrócenia logiki myślenia o pracy socjalnej nie w ramach tożsamości¹, lecz w kontekście różnorodności i odmienności podejść naukowych do tego obszaru wiedzy. W mojej opinii w XXI wieku nie ma już możliwości realizacji badań naukowych bez analizy dorobku zróżnicowanych dyscyplin naukowych, odnoszących się do przedmiotu analiz oraz eksploracji, z uwagi na złożoność obiektów badawczych i ich usytuowanie w zmiennym otoczeniu społecznym, technicznym, organizacyjnym. W ramach nauki istotne poznawczo stają się: przedmiot badań oraz problem naukowy, co powoduje trudności dla badaczy w ich usytuowaniu w obszarze ściśle określonej dyscypliny. Podejmowane zagadnienia naukowe nie zawsze zostają uznane przez gremia uczonych jako przedmiot badań charakterystyczny dla danego obszaru naukowego.

Problemem badawczym, podejmowanym w niniejszym artykule, jest określenie dziedzin, do których odnosi się wybrany dyskurs naukowy w środowisku uczonych zajmujących się zarówno obszarem pomocy społecznej i jej węższym zakresem, tj. pracą socjalną, jak i odniesieniem do początków edukacji kadr socjalnych kształtujących myśl naukową.

1 Kilka lat temu ukazał się artykuł autorki niniejszego tekstu na temat tożsamości interdyscyplinarnej pracy socjalnej. Zob. A. M. Kruk, *Praca socjalna – w poszukiwaniu interdyscyplinarnej naukowej tożsamości*, w: *Praca socjalna w poszukiwaniu tożsamości*, red. J. Krzyszkowski, Warszawa 2015.

Naukowość pracy socjalnej można badać na kilka sposobów. Jednym z nich jest analiza treści przedstawionych przez autorów w publikacjach naukowych, co umożliwi identyfikację tematyki i metodologii podejmowanej przez badaczy oraz pozwala na diagnostykę tego, w których obszarach nauki i dyscyplin naukowych dany temat badawczy jest inicjowany i rozwijany. Zastosowaną przez autorkę metodą badania, a jednocześnie kryterium doboru dyscyplin naukowych właściwych dla opisu zagadnień pracy socjalnej, jest analiza wybranej literatury przedmiotu w zakresie tytułów opracowań naukowych oraz ich merytorycznej treści.

Pewnym uzupełnieniem wątku głównego jest poszukiwanie źródeł naukowości pracy socjalnej w ramach edukacji kadr społecznych w okresie tworzenia się systemu kształcenia pracowników socjalnych (zwanych przez długi czas opiekunami społecznymi) i zmian w tym zakresie w Polsce w XX wieku. Placówki edukacyjne nie tylko kształciły przyszłych adeptów zawodów pomocowych, lecz także stawały się zalążkiem teorii w ramach polskiej szkoły naukowej pracy socjalnej.

Do innych, możliwych do zastosowania, kierunków analizy naukowości pracy socjalnej, co stanowi rekomendację autorki dla przyszłych badań, należy jakościowa oraz ilościowa analiza stopni naukowych uzyskiwanych w ramach tej problematyki w różnych dyscyplinach naukowych oraz naukowych baz danych.

Analizy naukowych baz danych, odnoszących się do różnej problematyki, są powszechne w badaniach bibliologicznych i informatologicznych. Badanie jakościowe może być skoncentrowane na diagnozie słów kluczowych, a następnie tytułów lub streszczeń publikacji albo stron poszczególnych instytucji naukowych mających uprawnienia do nadawania stopni lub tytułów naukowych. Oczywiście warto przeanalizować również kierunek publikacyjny uczonych zatrudnionych w poszczególnych ośrodkach naukowych w ramach badania szkół naukowych w Polsce i za granicą. Możliwa jest również analiza bibliometryczna odnosząca się do danego obszaru wiedzy, w tym również do pracy socjalnej. Równie istotne dla zrozumienia idei naukowości pracy socjalnej jest zwrócenie uwagi na kwestię systematyki w ramach poszczególnych dyscyplin naukowych podejmowanych przez uczonych będących ich przedstawicielami.

Naukowość pracy socjalnej nie odnosi się wyłącznie do dyscyplin z obszaru nauk humanistycznych czy społecznych, ale w tych obszarach się głównie przejawia.

Łukasz Sułkowski za Wilhelmem Diltheyem dokonali prostego podziału nauki na dwa rodzaje dyscyplin: przyrodnicze i humanistyczne², w ramach których humanistyka jest ukierunkowana na aksjologię. W reprezentowanym przez Sułkowskiego obszarze organizacji i zarządzania występuje balansowanie pomiędzy humanistyką a naukami opartymi na przyrodniczym poznaniu³. W obszarze pracy socjalnej podobnie jak w naukach o zarządzaniu i jakości⁴ występuje dualizm i ewolucyjność w zastosowanych metodach badawczych. Z uwagi na brak przyporządkowania pracy socjalnej w Polsce do jednej, ściśle określonej dyscypliny, można korzystać ze zróżnicowanych metodologii badań, właściwych m.in. dla nauk humanistyczno-społecznych, w tym socjologii zajmującej się głównie badaniem tzw. instytucji oraz struktur społecznych. Szczególnie przydatna wydaje się metodologia badań jakościowych z uwagi na diagnozy pogłębione, odnoszące się do istoty zjawisk społecznych czy podmiotów realizujących pomoc.

Za propozycję metodologiczną w ramach metodologii jakościowej można uznać tzw. socjologiczną monografię terenową zaproponowaną w XIX wieku przez Harriet Martineau, przy pomocy której można badać dowolny problem społeczny, przestrzeń terytorialną, społeczność i placówki pomocy społecznej⁵. Warto skorzystać z sugestii badawczych socjologów interpretujących kwestie badań jakościowych odnoszących się do mechanizmów funkcjonowania społecznego, co bezpośrednio dotyczy też pracy socjalnej. Dla potrzeb analizy uwarunkowań pracy socjalnej można badać zarówno tzw. dane zastane, pochodzące z dokumentów urzędowych oraz innych placówek, w tym danych statystycznych, dokumentów życia społecznego, mediów i stron internetowych, jak i dane pozyskane przez osoby prowadzące badania naukowe, np. poprzez ankiety, wywiady, obserwacje uczestniczące oraz inne metody gromadzenia danych jakościowych⁶.

2 W. Dilthey, *Selected Works. Introduction to the Human Science*, „Princeton” 1989, vol. 1, za: Ł. Sułkowski, *Mosty zamiast murów – integracja nauki wokół nowych pól badawczych*, w: „Organizacja i Kierowanie” 2008, nr 2(132), s. 3.

3 Ł. Sułkowski, *Mosty zamiast murów – integracja nauki wokół nowych pól badawczych*, s. 3–4.

4 Nauki o zarządzaniu i jakości stanowią dyscyplinę naukową w dziedzinie nauk społecznych od 1 października 2018 roku, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 20 września 2018 roku w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych. Zob. Załącznik do Rozporządzenia (Dz. U. 2018, poz. 1818).

5 Do koncepcji Harriet Martineau, amerykańskiej socjolożki, nawiązuje Tatsiana Kanash w następującym artykule: T. Kanash, *Wkład Harriet Martineau w rozwój metodologii nauk społecznych, czyli jak badać moralność i zwyczaje? W kierunku monografii terenowej oraz łączenia paradygmatów*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2010, nr 2(12), s. 67.

6 Zob. D. Duch-Krzysztośzek, A. Gruszecka-Tieśluk, *Jakościowe podejście w badaniu socjologicznym*, w: *Krótkie wykłady z socjologii. Przegląd problemów i metod (Podręcznik akademicki)*, red. A. Firkowska-Mankiewicz, T. Kanash, E. Tarkowska, Warszawa 2011, s. 361, 373.

Źródła naukowości pracy socjalnej — od rozwoju myśli naukowej poprzez edukację do teorii pracy socjalnej

Źródeł naukowości pracy socjalnej należy szukać w ewolucji kształcenia pracowników socjalnych (dawnych opiekunów społecznych) oraz w przemianach organizacyjnych życia społecznego, w tym działalności charytatywnej, czyli praktyki kształtującej naukową teorię. Teoria pracy socjalnej wynika z praktyki, jest silnie na nią ukierunkowana. Interdyscyplinarność pracy socjalnej była przedmiotem analizy pedagogicznej w ostatnich latach⁷ także w kontekście specyficznej, odmiennej od innych, dyscypliny naukowej bez formalnego zatwierdzenia jej istnienia, posiadającej własne granice poznania oraz tożsamość⁸.

W największym stopniu praca socjalna, jako obszar wiedzy, jest związana z praktyką i teorią polityki społecznej państwa, będącą jednocześnie obszarem nauk socjologicznych, nauk o polityce i administracji⁹, a nawet ekonomii (i również nie ma statusu odrębnej dyscypliny). Praktyka i teoria polityki społecznej powstawały niemal jednocześnie wraz z rozwojem państwa polskiego po I wojnie światowej i okresie zaborów. W tym czasie kształtowała się socjologiczna myśl społeczna dotycząca polityki społecznej i pośrednio działalności służb pomocowych. Podstawą teoretycznych rozważań na temat polityki społecznej i pracy socjalnej była socjologia jako nauka, która poddała analizie różne obszary życia społecznego, w tym działania socjalne państwa na rzecz obywateli, a także samych obywateli względem siebie. Na podwalinach socjologii powstała polityka społeczna, ewoluując od praktyki do teorii na przełomie XIX i XX wieku, co oznaczało, że socjologowie zajmowali się problemami istotnymi pod względem społecznej rangi, takimi jak ubóstwo, marginalizacja

7 Zob. E. Kantowicz, *Praca socjalna w interdyscyplinarnym splocie nauk społecznych*, w: *Praca socjalna. 30 wykładów*, red. K. Frysztacki, Warszawa 2019, s. 76–96.

8 Zob. M. Granosik, *Krytyczna praca socjalna. Wybrane konsekwencje teoretyczne i praktyczne*, w: *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji*, red. M. Kawińska, J. Kurtyka-Chałas, Warszawa 2016, s. 93–108; P. Sałustowicz, *Praca socjalna. Między dyscypliną a profesją*, tłum. S. Dzida, Katowice 2003.

9 Nauki o polityce i administracji również jako połączenie nauk o polityce i nauki o administracji, przed 1 października 2018 roku, stanowiącej część nauk prawnych. Zob. Załącznik do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz. U. 2011, nr 179, poz. 1065).

społeczna, społeczne skutki bezrobocia, i innymi zagadnieniami¹⁰. Myśl naukowa w obszarze polityki społecznej była rozwijana w organizacjach pozarządowych, zwłaszcza w powstałym w dwudziestoleciu międzywojennym Polskim Towarzystwie Polityki Społecznej, oraz wzmacniana poprzez dydaktykę w obszarze polityki społecznej, włączając w to ówczesną opiekę społeczną¹¹. W dwudziestoleciu międzywojennym powstały placówki naukowo-badawcze¹² z głównym nurtem analiz w obszarze problemów społecznych i polityki społecznej. W opinii autorki kwestia, czy dotyczyło to rozwoju tzw. socjologii problemów społecznych czy właśnie polityki społecznej, jest dyskusyjna. Granica pomiędzy tymi dwoma subdyscyplinami nauki jest niezbyt wyrazista. Orędownikami ukształtowania w dwudziestoleciu międzywojennym nowej dyscypliny, odmiennej od socjologii czy ekonomii, a zarazem do niej odniesionej, byli m.in. Ludwik Krzywicki i Konstanty Krzeczkowski. Nowa dyscyplina w opinii uczonych opisywałaby jako pole badawcze społeczno-socjalną rzeczywistość równoległe do socjologii¹³.

W dwudziestoleciu międzywojennym polska myśl naukowa w obszarze polityki społecznej była skoncentrowana na analizie problemów społecznych w skali makrosocjalnej, charakterystycznej dla ówczesnego społeczeństwa żyjącego w gospodarce kapitalistycznej.

Na tym tle rozwijała się opieka społeczna w wymiarze państwowym, samorządowym i pozarządowym. Wraz z praktyką działań opiekuńczych rozwijało się szkolnictwo ówczesnych opiekunów społecznych, a praktyka edukacyjna stawała się inspiracją do studiów teoretycznych i powstawania prac naukowych. Załączki edukacji kadr społecznych miały miejsce w ramach kursów w Warszawie i Krakowie w roku 1907, a następnie 1916¹⁴, zanim w 1925 roku w Warszawie w ramach Wolnej Wszechnicy Polskiej powstało Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, co jest uznawane przez wielu autorów za początek profesjonalnego kształcenia pracowników socjalnych w Polsce. Do mniej

10 J. Auleytner, A. Rajkiewicz, *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie w dwudziestoleciu międzywojennym*. w: *Stulecie polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska i in., Warszawa 2018, s. 38.

11 *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie...*, dz. cyt., s. 38–39.

12 W latach 1920–1944 istniał Instytut Gospodarstwa Społecznego. Powołano również Instytut Spraw Społecznych. Zob. *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie...*, dz. cyt., s. 40, 42.

13 *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie...*, dz. cyt., s. 41.

14 R. Płasek, *Konstrukcja. Opieka społeczna w latach 1918–1939*, w: *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918–2018 (Podręcznik akademicki)*, red. M. Brenk, K. Chaczek, R. Płasek, Warszawa 2018, s. 34–35. W Krakowie w 1916 roku powstały Wyższe Kursy dla Kobiet im. Baranieckiego w ramach Wydziału Pracy Społecznej, w ramach którego przygotowywano kobiety do pełnienia społecznej roli matki. Zob. A. Żukiewicz, *Geneza profesjonalizacji polskich służb społecznych*, „Praca Socjalna” 2017, nr 3(32), s. 22–23.

znanych faktów należy powołanie w 1925 roku w Krakowie Szkoły Pracy Społecznej im. A. Baranieckiego, gdzie zwracano uwagę na podobne obszary kształtowania nauki o opiece społecznej jak w Studium Pracy Społeczno-Oświatowej. Zajmowano się m.in. organizacją pracy społecznej¹⁵. To już wówczas, w okresie międzywojennym, rozwijała się interdyscyplinarność naukowo-poznawcza pracy socjalnej w Polsce. Zakres kształcenia przyszłych opiekunów społecznych był związany z szeroką skalą rozpiętości zastosowanych dyscyplin społecznych, uwzględniając pedagogikę, politykę społeczną, socjologię, psychologię, ekonomię społeczną, nauki o prawie i administracji, higienę, medycynę, historię i kulturoznawstwo¹⁶. Nauka w studium trwała rok w trybie stacjonarnym, kolejny rok z dwuletniego okresu nauki był poświęcony seminariom, konsultacjom, konferencjom i spotkaniom przyszłych opiekunów społecznych¹⁷. Specjalności kształcenia w ramach edukacji prowadzonej przez Studium Pracy Społeczno-Oświatowej wyznaczyły ówczesny kierunek działań naukowych, a były związane z organizacją funkcjonowania społeczno-kulturalnego obywateli oraz z macierzyństwem i dzieciństwem¹⁸, andragogiką w ramach kształcenia dorosłych oraz młodych pracowników, bibliologią, a ściślej obszarem przygotowania pracowników bibliotek¹⁹. Na uwagę zasługują przedmioty kształcenia, które nie występują współcześnie w podnoszeniu kwalifikacji pracowników socjalnych. Poza kształceniem w obszarze ściśle przygotowującym do zawodu wystąpiły takie przedmioty, jak: „podstawy gospodarki, statystyka, socjografia, historia ruchów społecznych, oświata rolna, spółdzielczość, samorząd terytorialny, ustrój rolny, ustawodawstwo pracy i ubezpieczeń”²⁰. Pokazuje to, jak bardzo znaczące w latach 20. XX wieku było kształcenie ogólne pracowników socjalnych, rozwijające ich wiedzę na temat życia społecznego oraz zróżnicowanego otoczenia. To spowodowało ukierunkowanie pracy socjalnej już na początku rozwoju dyscyplinarności na inne nauki niż humanistyczno-społeczne. Nastąpiło połączenie humanistyczno-społecznych sfer funkcjonowania ówczesnej wiedzy o opiece społecznej nawet na nauki przyrodnicze. Poza tym opieka społeczna została połączona

15 Zob. *Geneza profesjonalizacji...*, dz. cyt., s. 23.

16 Zob. H. Radlińska, *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław 1964, s. 431-434; A. Żukiewicz, *O początkach kształcenia polskich służb społecznych. Przyczynek do dyskusji o źródłach profesjonalnej tożsamości*, „Praca Socjalna” 2014, nr 6, s. 79.

17 M. Kozak, *Kształcenie w zakresie pracy socjalnej w Polsce – rys historyczny*, „Roczniki Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej” 2012, t. 4(59), s. 338.

18 *Konstrukcja. Opieka społeczna w latach 1918-1939*, dz. cyt., s. 34-35.

19 Zob. *Geneza profesjonalizacji...*, dz. cyt., s. 25; *O początkach kształcenia polskich służb społecznych...*, dz. cyt., s. 82-84.

20 *O początkach kształcenia polskich służb społecznych...*, dz. cyt., s. 83.

z medycyną, bibliologią, andragogiką, administracją i prawem²¹. W tym czasie nastąpił również rozwój pedagogiki społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem prac naukowych Heleny Radlińskiej²² i innych wykładowców Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Równoległe do koncepcji teoretycznych, związanych z polityką społeczną, powstawała polska myśl społeczna związana bezpośrednio z dawną opieką społeczną. Kontynuacją działań z lat 20. i 30. XX wieku był powołany przez Helenę Radlińską Instytut Służby Społecznej, który stanowił podmiot próby reaktywacji rozwiązań systemowych z okresu międzywojnia w polskiej rzeczywistości po II wojnie światowej. Instytut Służby Społecznej działał w Łodzi w latach 1946–1953²³. Głównymi polskimi miastami, w których rozwijała się myśl teoretyczna w obszarze opieki społecznej, były Łódź i Warszawa. Łódź stała się przestrzenią rozwoju teorii zagadnień społecznych²⁴ prawdopodobnie z uwagi na olbrzymie zniszczenia Warszawy w czasie II wojny światowej, straty ludzkie, zmiany geopolityczne, zmiany reorganizacyjne, w tym przeniesienie niektórych placówek publicznych do innych miast.

Okres po drugiej wojnie światowej i wprowadzenie do Polski komunizmu, szczególnie stalinizmu, zdeprecjonowały polską myśl społeczną z uwagi na brak uznania przez ówczesne władze dotychczasowych, przedwojennych koncepcji, postrzegając ich sprzeczność z ustrojem społeczno-gospodarczym. Nauki społeczne zostały usunięte z zakresu kształcenia, w szczególności te, które stanowiły podstawę rozwoju polityki społecznej²⁵.

Myśl teoretyczna dotycząca polityki społecznej zaczęła transformować w kierunku ekonomii politycznej socjalizmu, co miało uzasadnienie polityczne i pozwalało przynajmniej częściowo na realizację badań naukowych. Ekonomizacja polityki społecznej rozpoczęła się poprzez reorganizację instytutów naukowo-badawczych. W 1957 roku włączono Instytut Gospodarstwa Społecznego do Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (SGPiS)²⁶, powoli nadając działalności badawczej charakter socjalistyczny i ekonomiczny, zgodnie z profilem ustrojowym państwa. W ramach działalności naukowej po koniec lat 50. XX wieku zajmowano się takimi obszarami, jak: zdrowie obywatel-

21 *O początkach kształcenia polskich służb społecznych...*, dz. cyt., s. 77, 79, 82–84.

22 Zob. H. Radlińska, *Szkoły pracy społecznej w Polsce*, Warszawa 1928.

23 *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie...*, dz. cyt., s. 42.

24 Już w 1828 roku uruchomiono w Łodzi oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej, a w 1945 roku powstał Uniwersytet Łódzki. Ponadto Łódź nie była w 1945 roku zburzona w takim stopniu jak Warszawa. Zob. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, Historia, <https://wpia.uni.lodz.pl/historia#> (dostęp: 30.03.2021).

25 P. Grata, A. Kurzynowski, *Demontaż polityki społecznej w okresie stalinizmu*, w: *Stulecie polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska i in., Warszawa 2018, s. 57, 59.

26 *Demontaż polityki społecznej w okresie stalinizmu*, dz. cyt., s. 60.

li, ubezpieczenia społeczne, polityka dochodzenia do pełnego zatrudnienia w gospodarce, a jedynie częściowo kwestiami opiekuńczo-socjalnymi²⁷.

Czasy stalinowskie w rozwoju myśli naukowej dotyczącej obszaru polityki społecznej i współcześnie nazwanej pracy socjalnej, a dawnej opieki społecznej, są traktowane w literaturze przedmiotu jako okres kompletnej degradacji nauk społecznych i deprecjacji zawodu opiekuna społecznego. Na tym tle pojawiła się teoria pracy ludzkiej, rozwijała się socjologia pracy niemająca nic wspólnego ani z opieką społeczną, ani z pracą socjalną we współczesnym kształcie. Praca człowieka była traktowana jako czynnik produkcji w ramach socjalistycznej gospodarki, szczególnie w przemyśle, a potrzeby ludzkie zostały w kwestii ich zaspokojenia przeniesione do socjalnego funkcjonowania zakładów pracy, czyli były w pełni powiązane z zatrudnieniem. Osoby niezatrudnione nie miały możliwości korzystania z przywilejów socjalnych. Kształcenie opiekunów społecznych było traktowane jako zbędne, gdyż większość placówek pomocowych zlikwidowano. Niewielka liczba placówek udzielających pomocy, trudne warunki materialne, likwidacja takich form wsparcia, jak np. kuchnie ludowe, domy noclegowe²⁸, doprowadziły do zmniejszenia skali badań naukowych w placówkach społecznych, a tym samym także w obszarze polityki społecznej i będącej jej częścią opieki społecznej.

W latach 50. XX wieku nastąpiło ukierunkowanie ówczesnych działań opiekuńczych na tematykę medyczną i szkolenia w tym zakresie, uwzględniając profilaktykę medyczną i zapobieganie chorobom, kwestie macierzyństwa i planowania rodziny. Taką działalność wykonywał przykładowo Polski Czerwony Krzyż. Jednocześnie w tym czasie likwidowano placówki pomagające ubogim i innym osobom wymagającym wsparcia społecznego, w tym prowadzony przez Kościół katolicki Caritas²⁹. Ideologiczne sprawowanie opieki społecznej w latach funkcjonowania socjalizmu, rozdzielenie organizacyjne oraz ideologiczne kościołów od państwa i likwidacja większości organizacji charytatywnych zasadniczo nie spowodowały włączenia zagadnień opieki społecznej do nauk medycznych. Mimo połączenia organizacyjnego opieki społecznej z profilaktyką i ochroną zdrowia nie nastąpiło pełne naukowe włączenie, a jedynie szcątkowe i przyczynkowe tematyki opiekuńczej do problematyki dyskursu medycznego, nawet w zakresie medycyny społecznej i pielęgniarstwa.

Opieka społeczna od lat 50. XX wieku była prowadzona przez państwo, doszło więc do jej znacznej nacjonalizacji, a podmiotami objętymi ochroną były

27 *Demontaż polityki społecznej w okresie stalinizmu*, dz. cyt., s. 61.

28 Zob. M. Brenk, *Dekonstrukcja. Opieka społeczna w latach 1944–1989*, w: *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918–2018. Podręcznik akademicki*, red. M. Brenk, K. Chaczko, R. Pląsek, Warszawa 2018, s. 70–71.

29 Zob. *Dekonstrukcja. Opieka społeczna w latach 1944–1989*, dz. cyt., s. 74.

osoby niezdolne do wykonywania pracy zawodowej i byli pracownicy w wieku poprodukcyjnym, czyli seniorzy. Rozwijała się myśl naukowa w obszarze pedagogiki specjalnej, dotycząca poszczególnych rodzajów niepełnosprawności. W 1960 roku nastąpiło połączenie resortów administracji zdrowia i opieki społecznej, w wyniku którego powstało Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, co w kolejnych latach spowodowało organizacyjne funkcjonowanie obszaru opieki społecznej w towarzystwie zagadnień zdrowia publicznego³⁰.

Współczesność w kształtowaniu interdyscyplinarności pracy socjalnej

Obecnie badania naukowe i dydaktyka w zakresie pracy socjalnej mają kontekst praktycznie wyłącznie społeczny. Publikacje dostępne na rynku wydawniczym dotyczą na ogół pedagogiki i socjologii, czyli wiodących dyscyplin w obszarze nauk społecznych. Zdecydowanie rzadziej problematyka pracy socjalnej występuje w innych naukach, np. nauce o polityce i administracji, naukach o zarządzaniu i jakości. Praktycznie niewiele jest prac klasyfikujących tematykę pracy socjalnej ściśle do nauk humanistycznych. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na aspekt kulturowo-filozoficzny pracy socjalnej, np. w obszarze komunikacji społecznej, tworzenia sieci społecznych³¹, refleksji kulturowej w odniesieniu do teologii i filozofii³². Nauki teologiczne, mimo występowania odrębności od nauk humanistycznych w aktualnej, formalnej klasyfikacji nauki, są bez wątpienia częścią nauk humanistycznych. W naukach teologicznych również występuje opis działalności socjalnej z punktu widzenia działalności charytatywnej kościoła³³.

Praca socjalna jest interpretowana również w kontekście etycznym – w ramach podejścia aksjologicznego odnoszącego się do wartości oraz godności człowieka³⁴. Etos pracy socjalnej jest istotny nie tylko z punktu widzenia sto-

30 Zob. *Dekonstrukcja. Opieka społeczna w latach 1944–1989*, dz. cyt., s. 77.

31 Zob. M. Drożdż (ks.), *Ingerencyjne uwarunkowania pracy socjalnej*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 40–42, 42–46 (Formacja Socjalna).

32 Zob. B. Drożdż (ks.), *Kulturowy wymiar pracy socjalnej. Refleksja w świetle teologiczno-filozoficznej teorii kultury*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 27–35 (Formacja Socjalna).

33 Zob. W. Przygoda (ks.), *Podstawy teologiczne pracy charytatywno-socjalnej*, w: *Socjalizacja – wyzwanie współczesności*, red. J. Stala (ks.), Tarnów 2010, s. 25–40. (Formacja Socjalna). Autor używa pojęcia odnoszącego się do „antropologii teologicznej”, zob. *Podstawy teologiczne pracy*, dz. cyt., s. 30.

34 Zob. G. Grzybek, *Praca socjalna w założeniach „etyki rozwoju”*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala (ks.), Tarnów 2010, s. 69–71, 71–72 (Formacja socjalna); T. Kamiński, *Etyczne wy-*

sowania rozwiązań praktycznych, poruszone zagadnienia przybliżają ten obszar wiedzy do filozofii.

Opracowania odnoszące się do pracy socjalnej traktują również ten obszar wiedzy w sposób systemowy – jako część polityki społecznej państwa na rzecz obywateli. O nowym paradygmacie, odnoszącym się do aktywizacji społecznej i tzw. ekonomii społecznej, pisał Mirosław Grewiński³⁵.

W Polsce niektórzy autorzy analizują pracę socjalną jako część polityki społecznej państwa w ramach zarządzania, co w znacznym stopniu przybliżyło ten obszar wiedzy do nauk o zarządzaniu i jakości. Przykładowo Jerzy Krzyszkowski potraktował obszar organizowania pomocy społecznej jako część tzw. nowego zarządzania publicznego³⁶. Jeśli weźmiemy pod uwagę zarządzanie placówkami pomocy społecznej oraz obszar zarządzania finansami publicznymi, bez wątpienia będziemy mogli zakwalifikować te kategorie do sfery zarządzania publicznego. Biorąc pod uwagę organizacje pozarządowe, to jedynie ich sferę funkcjonowania publicznego, a w szczególności realizację zadań publicznych, można w ten sposób przyporządkować. Z punktu widzenia niniejszego tekstu istotne wydaje się zakwalifikowanie problematyki pracy socjalnej do nauk o zarządzaniu i jakości. Teoria zarządzania publicznego stanowi obecnie zagadnienie zarówno nauk o zarządzaniu i jakości, nauk o polityce i administracji, jak również występującej w poprzedniej klasyfikacji nauki o polityce publicznej.

W opracowaniach naukowych występują również ujęcia interdyscyplinarne ze wskazaniem wiodącej dyscypliny naukowej. Przykładem takiej pracy jest pedagogiczno-filozoficzna książka Arkadiusza Żukiewicza³⁷, w której autor opisał pracę socjalną, odnosząc się do wymiaru ontologicznego, epistemologicznego oraz aksjologicznego pracy socjalnej na bazie pedagogiki oraz filozofii jako dyscyplin naukowych. Aspekt prakseologiczny, do którego nawiązywał Żukiewicz na bazie teorii Heleny Radlińskiej³⁸, stanowi pojęcie filozoficzne rozpowszechnione w Polsce przez Tadeusza Kotarbińskiego, prze-

-
- zwania pracy socjalnej w Polsce, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala (ks.), Tarnów 2010, s. 75–88 (Formacja Socjalna); J. Kluczyńska, *Aspekty poszanowania godności człowieka w pracy socjalnej*, w: *Współczesne problemy socjalne*, red. D.M. Piekut-Brodzka, Warszawa 2005, s. 7–15.
- 35 M. Grewiński, *Od systemu opieki przez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej w Polsce*, w: *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. M. Grewiński, J. Krzyszkowski, Warszawa 2011, s. 16–20.
- 36 J. Krzyszkowski, *Organizacja pomocy społecznej, a nowe koncepcje zarządzania*, w: *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. M. Grewiński, J. Krzyszkowski, Warszawa 2011, s. 25–26.
- 37 Zob. A. Żukiewicz, *Wprowadzenie do ontologii pracy społecznej. Odniesienia do społeczno-pedagogicznej refleksji Heleny Radlińskiej*, Kraków 2009.
- 38 *Wprowadzenie do ontologii pracy społecznej...*, dz. cyt., s. 7.

niesione również do refleksji organizatorskiej, czyli stanowiące jedno z zagadnień nauk o zarządzaniu i jakości. W pomocy społecznej w ostatnich latach można zaobserwować wyraźny nurt organizatorski w badaniach nad pomocą społeczną³⁹. Jedną z kategorii prakseologicznych – pojęcie skuteczności, które można również odnieść do pomocy społecznej – jest diagnozowane przy pomocy narzędzi ewaluacyjnych⁴⁰, co jest zgodne z metodologią nauk o polityce i administracji. Zgodnie z koncepcją Heleny Radlińskiej⁴¹, przeanalizowanej w sposób wtórny przez Żukiewicza, praca socjalna jest usytuowana na styku nauk humanistycznych i społecznych, zwłaszcza w ramach pedagogiki społecznej⁴². Rozważania na gruncie pedagogiki społecznej dotyczą również tożsamości pracy socjalnej jako dyscypliny. Jerzy Szmagański w opracowaniu na temat tożsamości pracy socjalnej nawiązał za Barbarą Czarniawską do socjologicznej koncepcji instytucji społecznych, w tym do antropologii organizacji, tworząc pojęcie „globalnej instytucji społecznej”⁴³. Szmagański dostrzega brak możliwości tworzenia „globalnej tożsamości teoretycznej”⁴⁴ dla pracy socjalnej, wymieniając również długą listę dyscyplin naukowych oraz obszarów naukowej wiedzy, z których teoria i praktyka pracy socjalnej czerpie inspirację – m.in. z teorii administracji, psychiatrii, psychologii, antropologii, ekonomii, „wiedzy rdzennej ludności”⁴⁵.

Na interdyscyplinarność pracy socjalnej w kontekście zawodu pracownika socjalnego, co może być ciekawą inspiracją teoretyczną, zwróciła uwagę Danuta M. Piekut-Brodzka, która złączyła interdyscyplinarność pracy socjalnej z jednorodnością kompetencji pracowników socjalnych, mimo że cechą zawodu jest „wieloprofilowość w działaniu”⁴⁶. Funkcjonowanie i wielotorowość

39 Zob. *Nowe kierunki i tendencje w organizacji i zarządzaniu pomocą społeczną*, red. A. Skowrońska, Warszawa 2013.

40 Zob. R. Szarfenberg, *Kryteria ewaluacji pomocy społecznej*, w: *Różne wymiary skuteczności w pomocy społecznej*, red. nauk. J. Staręga-Piasek, red. A. Hryniewicka, Warszawa (brak daty wydania), wydano w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji”; A. Hryniewicka, *Badanie skuteczności, efektywności, trwałości, trafności, użyteczności*, w: *Różne wymiary skuteczności w pomocy społecznej*, red. nauk. J. Staręga-Piasek, red. A. Hryniewicka, Warszawa (brak daty wydania), publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji”, s. 79–97.

41 Zob. H. Radlińska, *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław 1964.

42 *Wprowadzenie do ontologii pracy społecznej...*, dz. cyt., s. 9.

43 B. Czarniawska, *Narrating The Organization*, Chicago 1997, s. 43. Za: J. Szmagański, *Praca socjalna we współczesnym świecie. Dążenia i przeszkody*, w: *Praca socjalna w poszukiwaniu tożsamości*, red. nauk. J. Krzyszkowski, Warszawa 2015, s. 112–113.

44 Zob. *Praca socjalna we współczesnym świecie...*, dz. cyt., s. 120–121.

45 Zob. *Praca socjalna we współczesnym świecie...*, dz. cyt., s. 120.

46 D. M. Piekut-Brodzka, *Specyfika zawodu pracownika socjalnego*, w: *Problemy polityki i pracy socjalnej*, red. D. M. Piekut-Brodzka, M. Pawłowski, „Biuletyn Koła Naukowego Pracy Socjalnej”

profesji pracownika socjalnego spowodowały również interdyscyplinarność refleksji teoretycznej.

Cechą jednorodnej dyscypliny naukowej jest zwarta i wyodrębniona metodologia, z wyrazistymi granicami naukowego poznania. Gdyby zwrócić uwagę na pracę socjalną z punktu widzenia pedagogiki, to właśnie w tej dyscyplinie naukowej występuje „uniwersalizm” metod badawczych, w tym takie metody badań jakościowych, jak „krytyka źródeł [...], analiza krytyczna literatury specjalistycznej [...], badanie dokumentacji i wytworów”⁴⁷. Badania w obszarze pracy socjalnej są realizowane przy pomocy różnych metodologii, ale większość dotyczy nauk społecznych. Metodologia badań w naukach społecznych wykazuje istotne podobieństwa w ramach poszczególnych dyscyplin nauki. Nie ma żadnych przeszkód, żeby naukowość pracy socjalnej kształtować w dyscyplinach naukowych poza naukami społecznymi. Pojawia się jednak wątpliwość dotycząca uznania pracy socjalnej jako dziedziny poza naukami społecznymi przez środowisko uczonych.

Zakończenie

Praca socjalna nie została uznana za dyscyplinę naukową w żadnej z kolejnych formalnych klasyfikacji naukowych odnoszących się do dyscyplin naukowych w Polsce. Trudno powiedzieć, na ile zadecydowała o tym interdyscyplinarność, na ile inne czynniki sprawcze. W urzędowej klasyfikacji dziedzin nauki jest kilka specjalności o interdyscyplinarnym charakterze. Praca socjalna mogłaby tam zostać umieszczona lub połączona z inną dyscypliną naukową, ale z wyraźnym wyodrębnieniem tego obszaru przynajmniej jako subdyscypliny. Czy tak się kiedyś stanie, czas pokaże.

Bibliografia

Auleytner J., Rajkiewicz A., *Kwestie społeczne i ich rozwiązywanie w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Stulecie polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska i in., Warszawa 2018, s. 28–53.

1998, nr 3, s. 24.

47 U. Jeruszka, *Uniwersalizm czy specyfika metod badawczych w pedagogice*, w: *Badanie, dojrzewanie, rozwój (na drodze do doktoratu). Odrębność metodologiczna a dyscyplinarność danej dziedziny wiedzy*, red. F. Szłosek, Warszawa – Radom 2016, s. 171.

- Brenk M., *Dekonstrukcja. Opieka społeczna w latach 1944–1989*, w: *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918–2018. Podręcznik akademicki*, red. M. Brenk, K. Chaczko, R. Płasek, Warszawa 2018, s. 63–110.
- Drożdż B., *Kulturowy wymiar pracy socjalnej. Refleksja w świetle teologiczno-filozoficznej teorii kultury*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 27–35.
- Drożdż M., *Ingerencyjne uwarunkowania pracy socjalnej*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 37–49.
- Duch-Krzysztozek D., Gruszecka-Tieśluk A., *Jakościowe podejście w badaniu socjologicznym*, w: *Krótkie wykłady z socjologii. Przegląd problemów i metod. Podręcznik akademicki*, red. A. Firkowska-Mankiewicz, T. Kanash, E. Tarkowska, Warszawa 2011, s. 357–377.
- Granosik M., *Krytyczna praca socjalna. Wybrane konsekwencje teoretyczne i praktyczne*, w: *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji*, red. M. Kawińska, J. Kurtyka-Chałas, Warszawa 2016, s. 93–108.
- Grata P., Kurzynowski A., *Demontaż polityki społecznej w okresie stalinizmu*, w: *Stulecie polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska i in., Warszawa 2018, s. 34–75.
- Grewiński M., *Od systemu opieki przez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej w Polsce*, w: *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. M. Grewiński, J. Krzyszkowski, Warszawa 2011, s. 9–22.
- Grzybek G., *Praca socjalna w założeniach „Etyki rozwoju”*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 67–73.
- Hryniewicka A., *Badanie skuteczności, efektywności, trwałości, trafności, użyteczności*, w: *Różne wymiary skuteczności w pomocy społecznej*, red. nauk. J. Staręga-Piasek, red. A. Hryniewicka, Warszawa (brak daty wydania), s. 79–97.
- Jeruszka U., *Uniwersalizm czy specyfika metod badawczych w pedagogice*, w: *Badanie, dojrzwianie, rozwój (na drodze do doktoratu). Odrębność metodologiczna a dyscyplinarność danej dziedziny wiedzy*, red. F. Szlosek, Warszawa – Radom 2016, s. 168–177.
- Kamiński T., *Etyczne wyzwania pracy socjalnej w Polsce*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 75–88.
- Kanash T., *Wkład Harriet Martineau w rozwój metodologii nauk społecznych, czyli jak badać moralność i zwyczaje? W kierunku monografii terenowej oraz łączenia paradygmatów*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2010, nr 2, s. 59–71.
- Kantowicz E., *Praca socjalna w interdyscyplinarnym splocie nauk społecznych*, w: *Praca socjalna. 30 wykładów*, red. K. Frysztacki, Warszawa 2019, s. 76–96.

- Kluczyńska J., *Aspekty poszanowania godności człowieka w pracy socjalnej*, w: *Współczesne problemy socjalne*, red. D.M. Piekut-Brodzka, Warszawa 2005, s. 7–15.
- Kozak M., *Kształcenie w zakresie pracy socjalnej w Polsce – rys historyczny*, „Roczniki Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej” 2012, nr 4(59), s. 335–351.
- Kruk A. M., *Praca socjalna – w poszukiwaniu interdyscyplinarnej naukowej tożsamości*, w: *Praca socjalna w poszukiwaniu tożsamości*, red. nauk. J. Krzyszkowski, Warszawa 2015, s. 58–68.
- Krzyszkowski J., *Organizacja pomocy społecznej, a nowe koncepcje zarządzania*, w: *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. M. Grewiński, J. Krzyszkowski, Warszawa 2011, s. 23–31.
- Nowe kierunki i tendencje w organizacji i zarządzaniu pomocą społeczną*, red. A. Skowrońska, Warszawa 2013.
- Piekut-Brodzka D. M., *Specyfika zawodu pracownika socjalnego*, w: *Problemy polityki i pracy socjalnej*, red. D.M. Piekut-Brodzka, M. Pawłowski, Warszawa, „Biuletyn Koła Naukowego Pracy Socjalnej” 1998, nr 3.
- Pląsek R., *Konstrukcja. Opieka społeczna w latach 1918–1939*, w: *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918–2018. Podręcznik akademicki*, red. M. Brenk, K. Chaczko, R. Pląsek, Warszawa 2018, s. 17–62.
- Przygoda W., *Podstawy teologiczne pracy charytatywno-socjalnej*, w: *Socjalizacja – wyzwanie współczesności*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 25–40.
- Radlińska H., *Szkoły pracy społecznej w Polsce*, Warszawa 1928.
- Radlińska H., *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław 1964.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 roku w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych*. Załącznik do Rozporządzenia (Dz. U. 2018, poz. 1818).
- Sałustowicz P., *Praca socjalna. Między dyscypliną a profesją*, tł. S. Dzida, Katowice 2003.
- Sułkowski Ł., *Mosty zamiast murów – integracja nauki wokół nowych pól badawczych*, „Organizacja i Kierowanie” 2008, nr 2, s. 3–5.
- Szarfenberg R., *Kryteria ewaluacji pomocy społecznej*, w: *Różne wymiary skuteczności w pomocy społecznej*, red. nauk. J. Staręga-Piasek, red. A. Hryniewicka red., Warszawa (brak daty wydania), s. 9–57.
- Szmagałski J., *Praca socjalna we współczesnym świecie. Dążenia i przeszkody*, w: *Praca socjalna w poszukiwaniu tożsamości*, red. Nauk. J. Krzyszkowski, Warszawa 2015, s. 110–123.
- Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, Historia, <https://wpia.uni.lodz.pl/historia#> (dostęp: 30.03.2021).

Załącznik do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz. U. 2011, nr 179, poz. 1065).

Żukiewicz A., *O początkach kształcenia polskich służb społecznych. przyczynek do dyskusji o źródłach profesjonalnej tożsamości*, „Praca Socjalna” 2014, nr 6, s. 76–89.

Żukiewicz A., *Geneza profesjonalizacji polskich służb społecznych*, „Praca Socjalna” 2017, nr 3, s. 17–28.

Żukiewicz A., *Wprowadzenie do ontologii pracy społecznej. Odniesienia do społeczno-pedagogicznej refleksji Heleny Radlińskiej*, Kraków 2009.